

Kolekcje.
Kształtowanie,
historia,
dziedzictwo
utracone

pod redakcją
dr Magdaleny Mielnik

przekład Anna Moroz-Darska, Marta Wróblewska

Collections.
Development,
History,
Lost
Heritage

edited by
dr Magdalena Mielnik

translated by Anna Moroz-Darska, Marta Wróblewska

Od redakcji

Publikacja, którą oddajemy w Państwa ręce, jest efektem ogólnopolskiej konferencji *Kolekcje. Kształtowanie, historia, dziedzictwo utracone*, która została zorganizowana w ramach trzeciego etapu projektu „Badanie polskich strat wojennych”, dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Poprzednie etapy obejmowały kwerendy w zasobach archiwalnych, mające na celu zebranie materiałów dotyczących zbiorów dawnego Muzeum Miejskiego w Gdańsku i tym samym umożliwienie dalszych badań nad stratami wojennymi, które dotknęły tę instytucję. Pierwszy etap odbył się w roku 2018 i obejmował kwerendy zagraniczne, koordynowano go Anna Baranowska-Fietkiewicz, w 2019 roku odbył się projekt, którego celem była kwerenda krajowa i opracowanie źródła (spisu negatywów Muzeum Miejskiego w Gdańsku), prowadziła go Weronika Grochowska. W tym samym roku odbył się projekt polegający na zgromadzeniu cyfrowych kopii materiałów z instytucji zagranicznych, koordynowany przez Alicję Andrzejewską-Zając, wszystkie dofinansowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Podczas ich opracowywania oraz w proweniencyjnych badaniach obiektów znajdujących się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku coraz większą wagę zaczeliśmy przywiązywać do historii naszego muzeum i jego kolekcji. Zależało nam przy tym, żeby przygotowane w ten sposób opracowania mogły zaistnieć w jak najszerzym kontekście badań prowadzonych w innych ośrodkach.

Wychodząc z założenia, że badanie historii kolekcji polskich instytucji muzealnych nie powinno się koncentrować wyłącznie na opracowywaniu zbiorów obecnie znajdujących się w poszczególnych placówkach, zorganizowaliśmy konferencję poświęconą zagadnieniu dawnych, przedwojennych kolekcji publicznych bądź prywatnych, które trafiły do zbiorów muzealnych przed drugą wojną światową i już po niej.

Zgodnie z definicją kolekcja to świadomie gromadzony zbiór przedmiotów o konkretnych cechach. Opieraliśmy się na powstałych dotychczas opracowaniach dotyczących kolekcjonerstwa przede wszystkim materiałów po konferencji *Miłośćnicwo rzeczy. Studia z historii kolekcjonerstwa na ziemiach polskich w XIX wieku* pod redakcją Kamili Kłudkiewicz i Michała Mencfela. W zakres rozważań włączyliśmy jednak również opracowania historii zabytkowych budynków, które po wojnie zaczęły pełnić funkcje muzealne, a tym samym ich wyposażenie weszło do muzealnych zbiorów.

Tematyka konferencji obejmowała problematykę związaną z dawnymi kolekcjami i historią składających się na nie dzieł. Szczególnie istotne okazały się zagadnienia wynikające z badań proweniencyjnych, w tym nad stratami wojennymi poniesionymi w zbiorach artystycznych należących do kolekcji publicznych i prywatnych. Tom pokonferencyjny został podzielony na trzy części. Pierwsza omawia sylwetki kolekcjonerów, zarówno właścicieli kolekcji ziemiańskich, jak i mieszczańskich. Kolejna część szczegółowo odnosi się

From the editors

The publication you have in your hands is the fruit of the national conference *Collections. Development, History, Lost Heritage*, which was organised as a part of the third stage of the project “Investigation of Polish Wartime Losses” co-financed by the Ministry of Culture and National Heritage. Its previous stages covered search queries in archival resources aimed at the gathering of materials concerning the collections of the former City Museum in Gdańsk, which would facilitate further research into the wartime losses of the institution. The first stage, coordinated by Anna Baranowska-Fietkiewicz, took place in 2018 and included search queries outside of Poland, while a project aimed at the local, national search query and the cataloguing of the source (the list of negatives of the City Museum in Gdańsk), which was managed by Weronika Grochowska, was carried out in 2019. A project consisting in the gathering of digital copies of materials from non-Polish institutions, coordinated by Alicja Andrzejewska-Zając, was also run in the same year. All the projects were co-financed by the Ministry of Culture and National Heritage.

During the cataloguing of the materials, and while doing research into the provenance of objects currently kept in the collections of the National Museum in Gdańsk, we started paying increasing attention to the history of our museum and its holdings. Simultaneously, it was important for us to make sure that the studies prepared in this way emerged from the broadest possible context of research carried out in other centres.

Starting from an assumption that research into the history of collections of Polish museum institutions should not concentrate solely on the cataloguing of the current holdings of the individual institutions, we organised a conference devoted to the issue of old, prewar public and private collections, which were acquired for museums before and after the Second World War.

In compliance with the definition, a collection is a consciously gathered set of objects marked by specific features. We based our reflections on the existing studies concerning collectorship – primarily the materials published after the conference *Miłośćnicwo rzeczy. Studia z historii kolekcjonerstwa na ziemiach polskich w XIX wieku* [The Love of Things. Studies from the History of Collectorship on the Polish Soil in the 19th Century] edited by Kamila Kłudkiewicz and Michał Mencfel. However, we also extended the scope of our analyses to include studies of the history of historical buildings, which started to play museum functions after the war, with their furnishings and decorations thus becoming museum holdings.

The topic of the conference covered problems related to historical collections and the history of the objects which comprised them. Issues resulting from provenance research, including research into wartime losses incurred in the field of works of art belonging to public and private collections, turned out to be of particular importance. The

do poszczególnych kolekcji, ostatnia zaś poświęcona jest instytucjom, konkretnie ich działalności w zakresie tworzenia strategii rozwoju kolekcji i pozyskiwania zbiorów.

Konferencja trwała od 15 do 19 czerwca, a została zorganizowana w szczególnym czasie. Z powodu pandemii nie dane nam było się spotkać osobiście, obrady odbywały się na platformie MS Teams, w formule dla wszystkich nowej, budzącej obawy o powodzenie. Mimo niepewności, niecodziennych warunków, braku dostępu do bibliotek i archiwów wydarzenie spotkało się z dużym zainteresowaniem, zgromadziło trzydziestu sześciu prelegentów – badaczy z czternastu ośrodków w całej Polsce i jednego z zagranicy. Ich wystąpienia śledziło pięćdziesięciu sześciu słuchaczy. Składamy im wszystkim wyrazy wdzięczności za te dni interesujących obrad, wymiany myśli, nowych odkryć i owocnych spostrzeżeń. Dziękujemy zespołowi, który pracował nad organizacją tej konferencji: Alicji Andrzejewskiej-Zając, Weronice Grochowskiej, Katarzynie Kicie, Sylwii Parais, Małgorzacie Posadzkiej oraz Maciejowi Cisakowi, Klaudii Ficak i Markowi Koszlakowi.

Cieszymy się, że pokłosiem konferencji jest publikacja książkowa. Szczególne podziękowania należą się w tym miejscu prof. dr. hab. Edmundowi Kizikowi i dr. hab. Michałowi Woźniakowi, recenzentom przesłanych artykułów, których cenne uwagi pozwoliły nadać tomowi ostateczny kształt. Dziękujemy także zespołowi, który nad nim pracował, przede wszystkim Darii Majewskiej, Magdalenie Grus i Janinie Antczak.

Powodzenie konferencji pokazało, że badania nad historią kolekcjonerstwa i badania proveniencyjne są obecnie istotnym kierunkiem badawczym, w którym warto podążać. A temat zdaje się niewyczerpany...

*dr hab. Jacek Friedrich, prof. UG
dr Magdalena Mielnik*

post-conference volume was divided into three parts. The first one discusses the figures of the collectors themselves – the owners of both manorial and burgher collections. The second part refers in detail to individual collections, while the last one is devoted to institutions – their activity in the scope of the creation of a strategy of development of their collections and acquisition of objects, to be more exact.

The conference was held between 15th and 19th of June 2020 – during a very specific time. Due to the pandemic we were unable to meet in person, and our sessions were held on the MS Teams platform, in a formula everyone found new and was concerned about with regard to whether it would be successful. Despite the uncertainty, the unusual conditions and the lack of access to libraries and archives, the event attracted a lot of attention, and gathered thirty six speakers – researchers from fourteen centres in Poland, as well as one foreign researcher. Their speeches were enjoyed by fifty six listeners. We are grateful to all of them for these couple of days of interesting debates, exchange of thoughts, new discoveries and fruitful reflections. Words of thanks go to the team who worked on the organisation of the conference: Alicja Andrzejewska-Zając, Weronika Grochowska, Katarzyna Kita, Sylwia Parais, Małgorzata Posadzka, as well as Maciej Cisak, Klaudia Ficak and Marek Koszlak.

We are very happy that the conference has borne fruit in the form of a book. Special thanks should be directed here to the reviewers of the provided papers, prof. dr hab. Edmund Kizik and dr hab. Michał Woźniak, whose valuable remarks allowed to give the volume its final shape. We also express our gratitude to the entire team who worked on it – above all Daria Majewska, Magdalena Grus and Janina Antczak.

The success of the conference showed that research into the history of collectorship and provenance research are currently highly important directions, which are well worth pursuing. The topic seems to be inexhaustible...

*dr hab. Jacek Friedrich, prof. UG
dr Magdalena Mielnik*

Agata Modzolewska, Małgorzata Zając

Wydział Restytucji Dóbr Kultury, Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Badania proweniencyjne w kontekście prac Wydziału Restytucji Dóbr Kultury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Słowa kluczowe

badania proweniencyjne, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, muzea, restytucja, zasady waszyngtońskie

Streszczenie

3 grudnia 1998 r. odbyła się międzynarodowa konferencja w Waszyngtonie poświęcona dziełom sztuki skonfiskowanym przez nazistowskie Niemcy w czasie II wojny światowej. Wynikiem dwudniowych obrad był dokument określający 11 zasad dotyczących postępowania wobec mienia z czasów zagłady wojennej, podpisany przez 44 kraje, w tym także przez Polskę. Konferencja okazała się przełomem w historii badań proweniencyjnych, intensyfikując prace naukowe z tego zakresu i wpływając na wykształcenie rozwiązań formalnych i technologicznych wspierających badania nad historią zbiorów.

Badania proweniencyjne, oprócz swojej podstawowej funkcji, czyli poznania historii zabytku od momentu jego powstania do dziś, niejednokrotnie pozwalają także ustalić autora, czas powstania czy też zidentyfikować temat dzieła lub przedstawioną postać. Dobrze udokumentowana historia obiektów zabytkowych znacznie podnosi ich wartość historyczną i rynkową, a ustalenie losów pojedynczych dzieł lub całej kolekcji oprócz wiedzy przynosi ogromną satysfakcję.

Badania proweniencyjne dotyczą zarówno obiektów nabywanych do zbiorów, jak i tych znajdujących się już w kolekcji. Oba te aspekty mają ogromne znaczenie dla pracy Wydziału ds. Restytucji Dóbr Kultury. Wyniki badań proweniencyjnych udokumentowane w bazie strat wojennych stanowią podstawę działań poszukiwawczych i restytucyjnych prowadzonych przez Wydział.

Znajomość losów zbiorów własnej instytucji i dokumentacja jej strat wojennych przynoszą wymierne korzyści w chwili odnalezienia zaginionego dzieła, niejednokrotnie decydując o szybkości i powodzeniu całego postępowania restytucyjnego. Aby

Agata Modzolewska, Małgorzata Zając

Division of Looted Art, Department of Cultural Heritage Abroad and Wartime Losses, Ministry of Culture and National Heritage

Provenance investigations in the context of the work of the Division of Looted Art, Ministry of Culture and National Heritage

Keywords

provenance research, Ministry of Culture and National Heritage, museums, restitution, Washington Principles

Abstract

On 3 December 1998, an international conference devoted to works of art confiscated by Nazi Germany during the Second World War was held in Washington. As a result of two days of debate, a document determining 11 principles concerning the treatment of property from the time of turmoil during the war was drawn up and signed by 44 countries, including Poland. The conference turned out to be a breakthrough in the history of provenance investigations, intensifying research in this scope and facilitating the development of formal and technological solutions supporting the examination of the history of collections.

Apart from its basic function, i.e. offering better knowledge on the history of works of art from their beginnings to the present day, provenance research often allows for the determination of the author of a work, its time of origin, and identification of the topic and the figures presented. A well-documented history of historical objects considerably increases their historical and market value, and the successful tracing of the fate of individual objects or entire collections brings along huge satisfaction – along with greater knowledge.

Provenance investigation applies to both the objects acquired to become museum holdings and the ones already kept in collections. Both aspects are hugely important for the operation of the Division of Looted Art. The results of provenance investigations documented in the database of wartime losses are the basis for search and restitution measures carried out by the Division.

The awareness of the history of the holdings of one's own institution and documentation of its wartime losses bring about

wspierać muzea, które prowadzą badania nad historią zbiorów i stratami wojennymi, oraz aby zachęcić placówki, które jeszcze tego nie robią, stworzony został program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Badanie polskich strat wojennych” finansujący różnorodne działania naukowe i upowszechniające związane z badaniami proweniencyjnymi i stratami wojennymi.

3 grudnia 1998 r. odbyła się w Waszyngtonie międzynarodowa konferencja poświęcona dziełom sztuki skonfiskowanym przez nazistowskie Niemcy. Wynikiem dwudniowych obrad był dokument określający 11 zasad dotyczących postępowania wobec mienia z czasów zagłady, podpisany przez 44 kraje, w tym także przez Polskę¹. Zasady obejmowały m.in. stwierdzenie konieczności znalezienia środków i personelu do identyfikacji dzieł sztuki skonfiskowanych przez aparat władzy nazistowskich Niemiec i nierestytuowanych, udostępnienia archiwów i katalogów badaczom, rozpowszechniania wyników badań i stworzenia centralnego rejestru dzieł sztuki skonfiskowanych przez III Rzeszę. Konferencja okazała się przełomem w historii badań proweniencyjnych, intensyfikując prace naukowe z tego zakresu i wpływając na wykształcenie rozwiązań formalnych, organizacyjnych i technologicznych wspierających badania nad historią zbiorów. Potrzebę wprowadzenia w życie lub kontynuację stosowania zasad waszyngtońskich podkreślono potem jeszcze w deklaracjach podsumowujących ustalenia dwóch równie ważnych międzynarodowych konferencji w Wilnie w 2000 r.² oraz Pradze i Terezinie w 2009 r.³

Termin „proweniencja”, od łacińskiego *prōveniō, prōvenīre* oznacza pochodzenie, a w kontekście badań nad sztuką przez Międzynarodową Radę ds. Muzeów (ICOM) zdefiniowany został jako „pełna historia przedmiotu, zawierająca także informacje o dziejach tytułu prawnego do niego, od czasu jego wytworzenia lub odkrycia, dzięki której można ustalić jego autentyczność i stan własnościowy”⁴. Profesjonalnie prowadzone badania proweniencyjne oprócz opisania losów samego dzieła pozwalają na lepsze poznanie historii kolekcji, której ten obiekt stanowi część, ustalenie atrybucji i czasu powstania przedmiotu, a nieraz także odczytanie treści przedstawienia czy odkrycie ewentualnych ingerencji konserwatorskich. Dobrze udokumentowana historia obiektów zabytkowych znacznie podnosi ich wartość historyczną i rynkową, a dla muzeum stanowi źródło zabezpieczenia w chwili nabywania do zbiorów i potwierdzenie etycznych zasad działania w przypadku potencjalnie podnoszonych roszczeń⁵.

¹ Tłumaczenie zasad na jęz. polski dostępny na stronie internetowej NIMOZ: https://www.nimoz.pl/files//articles/88/Zasady_Konferencji_Waszyngtowskiej.pdf [dostęp: 3.06.2020].

² <https://www.lootedartcommission.com/vilnius-forum> [dostęp: 8.06.2020].

³ <https://www.lootedartcommission.com/NPNMG484641> [dostęp: 8.06.2020].

⁴ S. Waltoś, *Nowy Kodeks Etyki ICOM dla muzeów, „Muzealnictwo”* 2007, t. 48, s. 37; sam tekst kodeksu w tłumaczeniu prof. dr. hab. Stanisława Waltośa dostępny również na stronie internetowej: <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/poland.pdf> [dostęp: 1.06.2020].

⁵ M. Romanowska-Zadrożna, *Badania proweniencyjne w Europie i Stanach Zjednoczonych, „Muzealnictwo”* 2015, t. 56, s. 231;

added value when a lost work of art is found, and are often a decisive factor behind the rapidity and successfulness of the undertaken restitution measures. To support museums tracing the history of their holdings and wartime losses, and to encourage other facilities to do likewise, a programme of the Minister of Culture and National Heritage “Investigation of Polish Wartime Losses” was developed, which finances various research and popularisation projects related to provenance investigations and wartime losses.

On 3 December 1998, an international conference devoted to works of art confiscated by Nazi Germany was held in Washington. As a result of two days of debates, a document determining 11 principles concerning issues related to property from the time of the Holocaust was drawn up and signed by 44 countries, including Poland.¹ The principles included a statement on the necessity to provide the resources and personnel required for the identification of works of art confiscated by the state apparatus of Nazi Germany and not yet restituted, the provision of access to archives and catalogues to researchers, the dissemination of investigation results and the establishment of a central register of works of art confiscated by the Third Reich. The conference turned out to be a breakthrough in the history of provenance investigations, intensifying research in this scope and facilitating the development of formal, organisational, and technological solutions supporting the examination of the history of collections. Hence, the need to introduce the Washington Principles and to continue using them was subsequently underlined in declarations summing up the settlements of two equally important international conferences in Vilnius in 2000² and in Prague and Terezín in 2009.³

The term provenance, deriving from the Latin word *prōveniō, prōvenīre*, means “origin”, and in the context of art research, it was defined by the International Council of Museums (ICOM) as “The full history and ownership of an item from the time of its discovery or creation to the present day, through which authenticity and ownership are determined.”⁴ Apart from describing the fate of individual works of art, professional provenance investigation allows a better knowledge of the history of the collection of which a given item is a part, the determination of its attribution and time of origin, and often also the reading of the contents of a given image and discovery of conservation interventions. A well-documented history of historical objects considerably increases their historical and market value, and is for the museum a source of protection upon the purchase of the item to the collections

¹ The principles in the Polish language version are available at: https://www.nimoz.pl/files//articles/88/Zasady_Konferencji_Waszyngtowskiej.pdf [accessed on 3.06.2020].

² <https://www.lootedartcommission.com/vilnius-forum> [accessed on 8.06.2020].

³ <https://www.lootedartcommission.com/NPNMG484641> [accessed on 8.06.2020].

⁴ S. Waltoś, “Nowy Kodeks Etyki ICOM dla muzeów”, *Muzealnictwo* 2007, Vol. 48, p. 37; the text of the Code translated by prof. dr. hab. Stanisław Waltoś is also available at <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/poland.pdf> [accessed on 1.06.2020].

Badania prowieniencyjne dotyczą zarówno obiektów nabywanych do zbiorów, jak i tych znajdujących się już w kolekcji. Oba aspekty tych badań są konieczne w pracy muzeów i mają ogromne znaczenie dla działalności Wydziału Restytucji Dób Kultury. W przypadku przyjmowania nowych przedmiotów do zbiorów, choćby podstawowe działania, jak oględziny obiektu nie tylko pod kątem cech formalnych, ikonografii czy stanu zachowania, ale również pod kątem oznakowań – nalepek, napisów, pieczęci umieszczonych na obiekcie, dokładny wywiad przeprowadzony z oferentem, a także sprawdzenie, czy obiekt nie jest zarejestrowany w bazie strat wojennych MKiDN, krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem⁶, a także w innej, zagranicznej lub międzynarodowej bazie zabytków skradzionych lub zrabowanych, jak bazy prowadzone przez Interpol⁷, firmę International Art and Antique Loss Register Limited⁸, Deutsches Zentrum Kulturgutverluste⁹ lub agencję Herkomst Gezocht¹⁰, potrafi ustrzec muzeum przed nabyciem przedmiotu będącego stratą wojenną lub współczesną kradzieżą. Podkreślić trzeba, że czynności te należy wykonywać przy nabywaniu na własność w różny sposób (zakup, dar, zapis testamentowy etc.), a także przy przyjmowaniu obiektów w depozyt.

Dochowanie należytej staranności i sprawdzanie pochodzenia nabywanego obiektu pozwala na dochodzenie odzyskowania w wypadku wyroku sądu nakazującego zwrot zagranicznego narodowego dobra kultury, wyprowadzonego z naruszeniem prawa z terytorium państwa Unii Europejskiej od dnia 1 stycznia 1993 r. i znajdującego się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹¹.

Z kolei badania prowadzone w odniesieniu do zbiorów własnych instytucji oprócz poznania historii obiektów zgromadzonych w kolekcji dają efekt w postaci listy strat wojennych oraz wykazu obiektów o nieznanej prowieniencji, a także obiektów nienależących historycznie do instytucji.

Badania prowieniencyjne, trudne i zmuśdne, wymagają nie tylko dużego nakładu czasu i pracy, ale również wielu kompetencji, dlatego często są, i powinny być, pracą zespołową. Jednocześnie, mimo trudu, tworząc takie wyzwanie, przynoszą ogrom satysfakcji. Można w nich wyróżnić kilka obszarów: historię związaną z powstaniem zabytku, historię

A. Lewandowska, K. Zalewska, K. Zielińska, *ABC Podstawy prowadzenia badań prowieniencyjnych*, Warszawa 2015, s. 3–4. Publikacja dostępna również online: https://nimoz.pl/files/publications/24/ABC_Prowieniencja_internet.pdf [dostęp: 10.06.2020].

⁶ Czynności te są niezbędne przy ubieganiu się o dofinansowanie na zakup obiektów w ramach programu „Rozbudowa kolekcji muzealnych” oraz staraniach o tzw. immunitet muzealny.

⁷ <https://www.interpol.int/How-we-work/Databases/Stolen-Works-of-Art-Database> [dostęp: 7.06.2020].

⁸ <https://www.artloss.com/search> [dostęp: 7.06.2020]; należy zaznaczyć, że weryfikacja obiektu w bazie prowadzonej przez Art Loss Register jest płatna; jest to jednak podstawowa baza, z której w pierwszej kolejności korzystają domy aukcyjne.

⁹ <http://www.lostart.de/Webs/DE/Datenbank/SucheDetail/SucheDetail.html> [dostęp: 7.06.2020].

¹⁰ <http://www.herkomstgezocht.nl/en/search/collection> [dostęp: 7.06.2020].

¹¹ Art. 33 ustawy z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz.U. 2017 poz. 1086).

and a confirmation of its ethical practice in the case of potentially raised claims.⁵

Provenance investigation concerns both the objects purchased to become museum holdings and the ones already kept in collections. Both aspects are necessary for the work of museums and are hugely important for the operation of the Division of Looted Art. When new acquisitions are added to collections, even basic measures may prevent the museum from purchasing an object constituting a wartime loss or a contemporary theft. These include: not only inspecting them in terms of formal features, iconography and state of conservation, but also markings (any stickers, inscriptions, and seals impressed on them), a thorough interview with the individual offering the objects, and checking whether the objects are recorded in the wartime losses database of the Ministry of Culture and National Heritage (MCNH), the national list of stolen or unlawfully taken cultural objects,⁶ as well as other foreign or international databases of stolen or looted cultural objects, such as the ones kept by Interpol,⁷ the company International Art and Antique Loss Register Limited,⁸ Deutsches Zentrum Kulturgutverluste⁹ or the agency Herkomst Gezocht.¹⁰ It should be stressed that these measures should be performed when acquiring objects in any manner (such as a purchase, gift, legacy, etc.), and when taking objects in deposit.

The maintenance of due diligence and checking the origin of the purchased object makes it possible to seek compensation in the case of a court judgement ordering a return of a foreign national treasure unlawfully taken from the territory of a European Union country as of 1 January 1993 and located in the territory of the Republic of Poland.¹¹

In turn, investigations carried out in relation to collections of one's own institutions, apart from allowing to learn the history of the holdings, provide an effect in the form of a list of wartime losses and a list of objects of unknown provenance, as well as objects, which historically do not belong to the institutions.

Since, being difficult and arduous, provenance tracing requires not only significant time and effort, but also many

⁵ M. Romanowska-Zadrożna, “Badania prowieniencyjne w Europie i Stanach Zjednoczonych”, *Muzealnictwo* 2015, Vol. 56, p. 231; A. Lewandowska, K. Zalewska, K. Zielińska, *ABC Podstawy prowadzenia badań prowieniencyjnych*, Warszawa 2015, pp. 3–4. The publication is also available online: https://nimoz.pl/files/publications/24/ABC_Prowieniencja_internet.pdf [accessed on 10.06.2020].

⁶ These measures are indispensable when applying for a subsidy for the purchase of objects as a part of the programme “Museum Collections” and for the so-called museum immunity.

⁷ <https://www.interpol.int/How-we-work/Databases/Stolen-Works-of-Art-Database> [accessed on 7.06.2020].

⁸ <https://www.artloss.com/search> [accessed on 7.06.2020]; it should be pointed out that verification of objects in the database kept by the Art Loss Register is payable; this is, however, the basic database used by auction houses in the first place.

⁹ <http://www.lostart.de/Webs/DE/Datenbank/SucheDetail/SucheDetail.html> [accessed on 7.06.2020].

¹⁰ <http://www.herkomstgezocht.nl/en/search/collection> [accessed on 7.06.2020].

¹¹ Art. 33 of the Act of 25 May 2017 on restitution of national treasures (Dz.U 2017, It. 1086).

przed nabyciem do zbiorów, przyjęcie do zbiorów, dawniejszą historię w kolekcji muzeum (np. XVIII, XIX w.), historię wojenną i powojenną.

Za granicą wypracowano różne modele rozwiązań systemowych związanych z prowadzeniem badań prowieniencyjnych. Główną przyjętą zasadą, co do której wszystkie kraje są zgodne, jest objęcie badaniami wszystkich obiektów nabytych w latach 1933–1945 oraz po 1945 r., a także tych o nieznanej prowieniencji. Decyzje o podjęciu badań prowieniencyjnych nie wszędzie zapadły na szczeblu rządowym. Na przykład w Holandii i w USA o prowadzenie badań zaapelowały narodowe stowarzyszenia muzeów¹². Opracowane zostały dokładne przewodniki dla muzeów z wytycznymi do badania własnych kolekcji, powstały także portale internetowe, gdzie publikowane są obiekty o nieznanym pochodzeniu¹³.

Z kolei w Niemczech i Szwajcarii rządy skupiają się na finansowaniu badań prowadzonych przez muzea w oparciu o zasady waszyngtońskie. Szwajcarski Federalny Urząd ds. Kultury (Bundesamt für Kultur) wydał w 2016 r. obszerny przewodnik – instrukcję dla muzeów dotyczącą prowadzenia badań prowieniencyjnych, odnoszący się szczegółowo do problemu NS-Raubkunst. Niemcy wprowadziły w życie zasady waszyngtońskie w 1999 r. wewnętrznym dokumentem¹⁴. Tak zwana wspólna deklaracja zalecająca publicznym muzeom, bibliotekom i archiwom dalsze wspieranie poszukiwań dóbr kultury zagrabinnych przez nazistowskie Niemcy ma jedynie charakter apelu, nie jest aktem prawnym nakazującym podejmowanie działań, ale ze względu na sygnatariuszy ma duże znaczenie polityczne¹⁵. Skierowana do jednostek publicznych, w ostatnim zdaniu zachęca instytucje prywatne i osoby fizyczne do przestrzegania jej postanowień.

Jedynie Austria, powołując Komisję ds. Badań Prowieniencyjnych (Kommission für Provenienzforschung), ustanowiła rządowy nadzór nad badaniami prowieniencyjnymi i, co więcej, sama je prowadzi, ale tylko w kolekcjach federalnych, które są niewielką częścią austriackich zbiorów sztuki. Komisja powołana w 1998 r. ustawą federalną podlega federalnemu Ministerstwu Kultury. Koordynuje badania prowieniencyjne i jest punktem kontaktowym w tym zakresie. Władze prowincjonalne i gminne oraz inne instytucje prowadzą podobne badania swoich zbiorów. Biuro Komisji

competences, it often is and should be carried out as teamwork. At the same time, despite being connected with a lot of problems and constituting something of a challenge, it is vastly satisfying. We can divide it into several areas: history related to the origin of the historical object, history prior to its acquisition as a part of the collection, its admission to the collection, its more distant history in the museum collection (e.g. in the 18th and 19th centuries), and its war and postwar history.

Various models of systemic solutions related to the performance of provenance investigations were developed abroad. The main adopted principle, on which all the states agree, is that all the objects acquired in 1933–1945 and after 1945, as well as ones with unknown provenance, should be subjected to provenance investigations. Decisions on the performance of provenance investigations were not taken at governmental level everywhere. For example, in Holland and the USA, national museum associations appealed for them.¹² Detailed guides for museums, containing guidelines as to the investigation of the provenance of their holdings were prepared, and websites were created where objects of unknown provenance are published.¹³

In turn, in Germany and Switzerland, governments concentrate on financing investigations by museums on the basis of the Washington Principles. In 2016, the Swiss Federal Office for Culture (Bundesamt für Kultur) issued an extensive guide - instruction to museums concerning the performance of provenance investigations, and referring in particular to the problem of NS-Raubkunst. Germany implemented the Washington Principles in 1999 in an internal document.¹⁴ The so-called joint declaration recommending further support of the search for cultural objects looted by Nazi Germany for public museums, libraries and archives is only an appeal and does not constitute legislation ordering that the measures be undertaken, but in view of its signatories, has a considerable political importance.¹⁵ Directed to public entities, its last sentence encourages private institutions and individuals to abide by its provisions.

Only Austria, when appointing a Commission for Provenance Investigation (Kommission für Provenienzforschung), established governmental supervision over provenance investigations and, moreover, conducts them itself, but solely in federal collections, which constitute only a small part of

¹² <https://www.musealeverwervingen.nl/en/36/about-the-investigation/> [dostęp: 9.06.2020]; <https://www.aam-us.org/wp-content/uploads/2018/01/nepip-recommended-procedures.pdf> [dostęp: 9.06.2020].

¹³ <http://www.herkomstgezocht.nl/> [dostęp: 9.06.2020]; <http://www.nepip.org/> [dostęp: 9.06.2020].

¹⁴ Erklärung der Bundesregierung, der Länder und der kommunalen Spitzenverbände zur Auffindung und zur Rückgabe NS-verfolgungsbedingt entzogenen Kulturgutes, insbesondere aus jüdischem Besitz, <http://www.lostart.de/Webs/DE/Datenbank/Grundlagen/GemeinsameErklaerung.html> [dostęp: 5.06.2020].

¹⁵ A. Baresel-Brand, *Verantwortung wahrgenommen: Die Koordinierungsstelle für Kulturgutverluste, [w:] Kulturgutverluste, Provenienzforschung, Restitution. Sammlungsgut mit belasteter Herkunft in Museen, Bibliotheken und Archiven*, Hrsg. W. Stäbler, München-Berlin 2007, s. 61.

¹² <https://www.musealeverwervingen.nl/en/36/about-the-investigation/> [accessed on 9.06.2020]; <https://www.aam-us.org/wp-content/uploads/2018/01/nepip-recommended-procedures.pdf> [accessed on 9.06.2020].

¹³ <http://www.herkomstgezocht.nl/> [accessed on 9.06.2020]; <http://www.nepip.org/> [accessed on 9.06.2020].

¹⁴ Erklärung der Bundesregierung, der Länder und der kommunalen Spitzenverbände zur Auffindung und zur Rückgabe NS-verfolgungsbedingt entzogenen Kulturgutes, insbesondere aus jüdischem Besitz, <http://www.lostart.de/Webs/DE/Datenbank/Grundlagen/GemeinsameErklaerung.html> [accessed on 5.06.2020].

¹⁵ A. Baresel-Brand, "Verantwortung wahrgenommen: Die Koordinierungsstelle für Kulturgutverluste", [in:] *Kulturgutverluste, Provenienzforschung, Restitution. Sammlungsgut mit belasteter Herkunft in Museen, Bibliotheken und Archiven*, Hrsg. W. Stäbler, München-Berlin 2007, p. 61.

może przesyłać zapytania o te kolekcje i udzielać pomocy w początkowej fazie badań¹⁶.

Z zagadnieniem badań proweniencyjnych nierozerwalnie związana jest tematyka strat wojennych. Nie da się bowiem ustalić zakresu i charakteru strat poniesionych przez poszczególne instytucje, nie znając historii kolekcji ani historii zbiorów danego muzeum. Jest to szczególnie istotne w Polsce – kraju, który w latach 1939–1945 na skutek celowych działań okupantów i w wyniku akcji militarnych utracił najwięcej dóbr kultury spośród krajów europejskich. Powojenne szacunki mówią o ponad 516 tys. zniszczonych lub zaginionych dzieł, polskie muzea utraciły ponad połowę zgromadzonych w nich zabytków. W Polsce, w odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej okupowanych przez nazistowskie Niemcy, konfiskacie podlegały zbiory zarówno prywatne, jak i publiczne oraz kościelne¹⁷. Rabunek dotyczył majątku i dzieł sztuki obywateli polskich różnego pochodzenia i wyznania.

Jak już podkreślano wcześniej, badania proweniencyjne są trudnym i wymagającym zadaniem. W Polsce ze względu na rabunek zarówno urzędowy – udokumentowany, jak i niekontrolowany – dokonywany przez dwóch okupantów zajmujących polskie ziemie w czasie wojny, utratę znacznej części dokumentacji, przesunięcia granic w wyniku decyzji aliantów, tworzenie składnic magazynujących dzieła sztuki, zarówno przez Niemców w czasie wojny, jak i polskich historyków sztuki podczas akcji rewindykacyjnej prowadzonej od zimy 1945 r. na ziemiach Polski centralnej i ziemiach zachodnich, powojenne zwroty z ZSRR, nacionalizację i centralizację, dokonane przez władze komunistyczne, doszło do zacieńczenia proweniencji zgromadzonych w muzeach zabytków¹⁸.

Kwestia prowadzenia badań proweniencyjnych nie została w Polsce objęta regulacją systemową. W prawodawstwie brakuje przepisów nakładających na muzea lub inne podmioty (np. nabywców dóbr kultury lub podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w obrocie zabytkami i dziełami sztuki) obowiązek prowadzenia badań sprawdzających pochodzenie i historię obiektu. Jako ich podstawę często wskazuje się więc Kodeks etyki ICOM. Reguluje on kwestie nabywania obiektów

the Austrian collections of art. The Commission set up in 1998 under a federal act is accountable to the federal ministry of culture. It coordinates provenance investigations and is a contact point in this scope. Provincial and communal authorities as well as other institutions also carry out similar searches in relation to their holdings. The Office of the Commission may send enquiries concerning the holdings and provide assistance in the initial stage of investigations.¹⁶

The subject of wartime losses is inseparably connected with the tracing of provenance. This is because it is impossible to determine the scope and nature of losses incurred by the particular institutions without knowing the history of a given collection of a given museum. This is especially important in Poland – a country which due to intentional actions of the occupying powers and as a result of military actions in 1939–1945, lost the greatest number of cultural objects from among European countries. According to postwar estimates, this means in excess of 516,000 destroyed or lost works of art – Polish museums lost more than a half of their holdings. In Poland, in contrast to West European countries occupied by Nazi Germany, confiscation applied to private, public and church collections.¹⁷ Seizure concerned the property and works of art of Polish citizens of various nationalities and religions.

As stressed above, provenance investigations are a difficult and challenging task. In Poland, the provenance of historical objects collected in museums faded in view of both the official, documented looting, and the uncontrolled looting performed by the two powers occupying Poland during the war, as well as due to a loss of a considerable part of documentation, the shift of boundaries resulting from decisions of the Allies, the establishment of repositories storing works of art both by the Germans during the war and by Polish art historians during the recovery campaign taking place as of winter 1945 in central and western Poland, postwar returns from the USSR, and nationalisation and centralisation by communist authorities.¹⁸

16 A. Stelzl-Gallian, *Komisja do badań proweniencyjnych w Austrii: powstanie i zasady działania*, „Muzealnictwo” 2013, t. 54, s. 64–76.

17 Rozporządzenie z dnia 15.11.1939 r. o konfiskacie majątku byłego państwa polskiego na obszarze Generalnego Gubernatorstwa, *Dziennik rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa*, 1939, nr 6, s. 37; rozporządzenie z 16.12.1939 r. o konfiskacie dzieł sztuki w Generalnym Gubernatorstwie, *Dziennik rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa*, 1939, nr 12, s. 209–210; Archiwum Państwowe w Poznaniu, Urząd Powierniczy Wschód (Haupttreuhandstelle Ost), sygn. 2503, Eil-Runderlaß. Berlin, den 16. Dezember 1939, Okólnik z 16.12.1939 r. w sprawie postępowania przy rekwiizycji przedmiotów sztuki, archiwów, dokumentów, kolekcji itp., s. 1–4.

18 Więcej na temat zagadnienia zacierania proweniencji i różnych problematycznych aspektów jej badania por. m.in.: A. Lewandowska, K. Zalewska, K. Zielińska, *ABC Podstawy prowadzenia...*, s. 6–12; L.M. Karecka, *Akcja rewindykacyjna w latach 1945–1950. Spór o terminologię czy o istotę rzeczy*, „Ochrona Zabytków” 2002, nr 3/4, s. 404–409; L.M. Karecka, *Mienie zwane podworskim w Muzeum Narodowym w Warszawie*, „Muzealnictwo” 2012, t. 53, s. 44–57; L.M. Kamińska, *Powojenne składnice przemieszczanych dóbr kultury w Polsce: przyczynek do szerszego opracowania*, „Muzealnictwo” 2016, t. 57, s. 74–80; R. Olkowski, *O badaniu proweniencji muzealiów*, „Muzealnictwo” 2012, t. 53, s. 27–37.

16 A. Stelzl-Gallian, “Komisja do badań proweniencyjnych w Austrii: powstanie i zasady działania”, *Muzealnictwo* 2013, Vol. 54, pp. 64–76.

17 Regulation of 15.11.1939 on confiscating property of the former Polish State in the territory of the General Government, *Dziennik rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa*, 1939, No. 6, p. 37; Regulation of 16.12.1939 on confiscating works of art in the General Government, *Dziennik rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa*, 1939, No. 12, pp. 209–210; Archiwum Państwowe w Poznaniu, Urząd Powierniczy Wschód (Haupttreuhandstelle Ost), call no. 2503, Eil-Runderlaß. Berlin, den 16. Dezember 1939, Circular of 16.12.1939 on conduct during the requisition of works of art, archives, documents, collections, etc, pp. 1–4.

18 For more information on the blurring of the provenance and various problematic aspects of its tracing, see e.g. A. Lewandowska, K. Zalewska, K. Zielińska, *ABC Podstawy prowadzenia...*, pp. 6–12; L.M. Karecka, “Akcja rewindykacyjna w latach 1945–1950. Spór o terminologię czy o istotę rzeczy”, *Ochrona Zabytków* 2002, No. 3/4, pp. 404–409; L.M. Karecka, “Mienie zwane podworskim w Muzeum Narodowym w Warszawie”, *Muzealnictwo* 2012, Vol. 53, pp. 44–57; L.M. Kamińska, “Powojenne składnice przemieszczanych dóbr kultury w Polsce: przyczynek do szerszego opracowania”, *Muzealnictwo* 2016, Vol. 57, pp. 74–80; R. Olkowski, “O badaniu proweniencji muzealiów”, *Muzealnictwo* 2012, Vol. 53, pp. 27–37.

do zbiorów muzealnych i sprawdzania ich pochodzenia w rozdziale 2, a sprawę ewentualnego zwrotu dobra kultury do kraju lub społeczności jego pochodzenia w rozdziale 6. Głosy w dyskusji, czy kodeks ma charakter jedynie apelatywny, czy też stanowi „ogólnie przyjęte normy etyki zawodowej”, o których mówi art. 34 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (DzU 1997 Nr 5, poz. 24 z późn. zm.) są podzielone¹⁹. Kodeks nie wskazuje również wprost na konieczność badań proweniencyjnych co do kolekcji już w muzeum zgromadzonej. Brakuje też propozycji dotyczącej rozwiązymania spraw związanych z grabieżą w czasie II wojny światowej. Z perspektywy organizacji ogólnoświatowej problem ten uznany został bowiem za mający zasięg lokalny²⁰.

Nieprecyzyjne podstawy prawne, a także złożoność i trudność badań proweniencyjnych nie oznaczają jednak, że temat ten był lub jest przez muzea w Polsce całkowicie pomijany.

W Muzeum Narodowym w Warszawie uregulowano tę kwestię, powołując w 2010 r. stanowisko ds. badań proweniencyjnych, podległe bezpośrednio głównemu inwentaryzatorowi, sankcjonując tym samym działalność prowadzoną w Dziale Inwentarzy już we wcześniejszych latach²¹.

W innych muzeach badania proweniencyjne należą do szerszego zakresu prac związanego z naukowym opracowaniem zbiorów. Niekiedy wpisane są do regulaminów działań lub zakresów obowiązków pracowników. Najczęściej badaniami nad najnowszą historią kolekcji zajmują się osoby zatrudnione w działach inwentarzy i działach sztuki, ale zdarzają się także pasjonaci tematu z archiwów lub bibliotek zakładowych.

W sposób mniej lub bardziej kompleksowy badania nad najnowszą historią zbiorów, badania proweniencyjne poszczególnych obiektów oraz nad własnymi stratami wojennymi prowadzone są m.in. w Muzeum Narodowym w Gdańsku, Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Narodowym we Wrocławiu, Muzeum Narodowym w Warszawie, Muzeum Okręgowym w Toruniu, Muzeum Narodowym w Poznaniu, Muzeum Okręgowym w Bydgoszczy i Muzeum Narodowym w Krakowie.

Artykuły dotyczące interesujących nas zagadnień regularnie ukazują się w czasopiśmie „Cenne, Bezczenne, Ultracone” oraz w roczniku „Muzealnictwo”. Wyjątkowy pod tym względem był numer 53 „Muzealnictwa” z roku 2012 zawierający serię 10 artykułów związanych z tą tematyką. Publikacje pracowników muzeów wydawane są również w periodykach własnych instytucji.

Coraz częściej w katalogach muzealnych w notach obiektów z kolekcji prezentowane są dane dotyczące historii opisywanego przedmiotu. Nie ma jednak przyjętego standardu

In Poland, the issue of provenance investigations has not been covered by legislation. There are no regulations burdening museums and other entities (such as buyers of cultural objects and economic operators specialising in trade in historical objects and works of art) with the obligation to check the provenance and history of objects. Therefore, the ICOM Code of Ethics is often indicated as the basis for such tracing. In chapter 2, the Code regulates such issues as the acquisition of objects to become museum holdings and checking their provenance, while chapter 6 discusses returns of cultural objects to countries or communities of their origin. Opinions as to whether the Code is only appealable, or whether it constitutes “generally adopted norms of professional ethics” as discussed in Art. 34 of the Act of 21 November 1996 on Museums (DzU 1997, No. 5, It. 24 with later amendments) are divided.¹⁹ The Code does not indicate directly the need to trace the provenance of the items already kept in museum collections, either. There are also no proposals of how to solve issues related to the looting during the Second World War. This is because from the global perspective, the problem was considered local.²⁰

Despite imprecise legal grounds and the complexity and difficulty of provenance investigations, the topic has not been entirely omitted in Polish museums.

This issue was regulated in the National Museum in Warsaw, which in 2010 appointed a provenance research officer, reporting directly to the head registrar, and thus sanctioning the activity conducted in the Inventories Department in previous years.²¹

In other museums, provenance tracing belongs to a broader scope of works related to the scientific cataloguing of holdings. Sometimes it features in rules and regulations of the particular departments or the scope of staff members' duties. Most often, the latest history of holdings is checked by employees from inventory or art departments, but there are also volunteers passionate about the topic, who are involved with archives or company libraries.

The latest history of holdings, the provenance of individual objects and wartime losses are checked in a more or less comprehensive manner e.g. in the National Museum in Gdańsk, the Malbork Castle Museum, the National Museum in Wrocław, the National Museum in Warsaw, the District Museum in Toruń, the National Museum in Poznań, the District Museum in Bydgoszcz and the National Museum in Kraków.

Papers focusing on the issues in question are regularly published in the journal *Cenne, Bezczenne, Ultracone* and the annual *Muzealnictwo*. No. 53 of *Muzealnictwo* published in 2012 was exceptional in this respect, as it contained a series

¹⁹ A. Barbasiewicz, *Czy polskich muzealników obowiązuje Kodeks ICOM? Uwagi o prawnych aspektach etyki muzealnej*, „Muzealnictwo” 2012, t. 53, s. 196–200; K. Zalasińska, *Kodeks etyki dla muzeów ICOM jako ogólnie przyjęte normy etyki zawodowej – głos w dyskusji*, „Muzealnictwo” 2013, t. 54, s. 247–251.

²⁰ K. Zeidler, *Restytucja dóbr kultury ze stanowiska filozofii prawa. O trudnych przypadkach na granicy kultury i prawa*, Warszawa 2011, s. 280; S. Waltoś, *Kodeks etyki ICOM dla muzeów*, Warszawa 2009, s. 21.

²¹ M. Romanowska-Zadrożna, *Badania proweniencyjne w Polsce (część 2)*, „Muzealnictwo” 2017, t. 58, s. 49.

¹⁹ A. Barbasiewicz, „Czy polskich muzealników obowiązuje Kodeks ICOM? Uwagi o prawnych aspektach etyki muzealnej”, *Muzealnictwo* 2012, Vol. 53, pp. 196–200; K. Zalasińska, „Kodeks etyki dla muzeów ICOM jako ogólnie przyjęte normy etyki zawodowej – głos w dyskusji”, *Muzealnictwo* 2013, Vol. 54, pp. 247–251.

²⁰ K. Zeidler, *Restytucja dóbr kultury ze stanowiska filozofii prawa. O trudnych przypadkach na granicy kultury i prawa*, Warszawa 2011, p. 280; S. Waltoś, *Kodeks etyki ICOM dla muzeów*, Warszawa 2009, p. 21.

²¹ M. Romanowska-Zadrożna, „Badania proweniencyjne w Polsce (część 2)”, *Muzealnictwo* 2017, Vol. 58, p. 49.

takiego opisu, a przywoływanie informacje często znacznie różnią się zawartością. Czasami dane ograniczają się do momentu nabycia obiektu do zbiorów lub kończą na latach trzydziestych XX w. Dlatego tak cenne są próby szerszego postruktrowania tej kwestii. Szczególne miejsce zajmuje pod tym względem publikacja *Zamek Królewski w Warszawie. Malarstwo do 1900. Katalog zbiorów*²² z niekiedy bardzo rozbudowanymi notami proweniencyjnymi, uznawana za wzorzec katalogu rozumowanego dzieł sztuki²³. Interesujący w kontekście tych rozważań jest katalog zbiorów kamionki z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, w którym noty oprócz skrótnie ujętej proweniencji uwzględniają również opis oznakowań na obiektałach²⁴.

Aby wesprzeć muzealników w kwestii badań proweniencyjnych w odniesieniu do własnych zbiorów, w 2009 r. przy Departamencie Dziedzictwa Kulturowego MKiDN powołano zespół ekspertów ds. badań proweniencyjnych w zakresie mienia pożydowskiego. W pierwotnym zamysle zespół po zakończeniu prac związanych z mieniem pożydowskim i rozszerzeniu składu osobowego miał się przekształcić w zespół ds. badań proweniencyjnych, służący dalszą pomocą merytoryczną w pracach nad pochodzeniem zabytków w muzeach²⁵. W 2011 r. przygotowano skrypt zawierający rys historyczny, dane dotyczące kolekcji i kolekcjonerów, antykwiariatów i powojennych składnic, archiwów i zespołów archiwalnych, a także literaturę przedmiotu. Wskazówki wypracowane przez zespół opublikowane zostały we wspomnianym już numerze 53 „Muzealnictwa” i na stronie internetowej Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów²⁶. Zespół przygotował również list-przesłanie do muzealników, zachęcający do prowadzenia badań proweniencyjnych, oraz kwestionariusz, służący do zbadania skali zagadnienia²⁷. Dalszym etapem prac miało być rozesłanie kwestionariuszy do wszystkich muzeów w Polsce. Niestety zamiar ten nie został zrealizowany, a prace zespołu ekspertów zawieszono²⁸.

Mając świadomość, jak istotne dla skutecznego procesu prowadzenia badań proweniencyjnych jest wykształcenie

of 10 papers devoted to the topic. Papers by staff of museums are also published in their internal periodicals.

Notes on objects from collections in museum catalogues increasingly contain data concerning their history. However, there are no standards regarding such descriptions, and the information referred to is often vastly different in terms of content. Sometimes data are limited to the moment of the acquisition of the object or they end in the 1930s. It is for this reason that attempts at a broader treatment of the question are so valuable. A special place in this respect is taken by the publication *Zamek Królewski w Warszawie. Malarstwo do 1900. Katalog zbiorów*²², which includes some very extensive provenance notes and is considered a model *catalogue raisonné* of works of art.²³ The catalogue of stoneware collections from the Museum of King Jan III's Palace at Wilanów, in which the notes, apart from brief provenance-related information, also include descriptions of markings on the objects, is also interesting in the context of these reflections.²⁴

In 2009, a team of experts for provenance investigations in the area of property previously belonging to Jewish people was appointed by the Department of Cultural Heritage, MCNH, with a view to supporting museum professionals in the scope of tracing the provenance of the holdings of their institutions. The initial intention was that after the completion of work related to property previously belonging to Jewish people and increasing the number of team members, the team would be transformed into a team for provenance investigations, which would provide further substantive assistance concerning the tracing of the provenance of historical objects in museums.²⁵ In 2011, a document was prepared containing a short historical background, data concerning collections and collectors, antique shops and postwar repositories, archives and archival fonds, as well as relevant literature. Guidelines drawn up by the team were published in the aforementioned issue 53 of *Muzealnictwo* and on the website of the National Institute for Museums and Public Collections [Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów].²⁶ The team also prepared a letter – a message to museum professionals – encouraging them to pursue provenance

22 D. Juszczak, H. Małachowicz, *Zamek Królewski w Warszawie. Malarstwo do 1900. Katalog zbiorów*, Warszawa 2007; katalog ukazał się również w wersji angielskojęzycznej; w wersji polskojęzycznej (bez aneksu) dostępny jest na stronie muzeum: <https://www.zamek-krolewski.pl/biblioteka/katalogi> [dostęp: 10.06.2020]; za przypomnienie znaczenia tego katalogu w kontekście badań proweniencyjnych dziękuję dr Magdalene Białonowskiej z Zamku Królewskiego w Warszawie.

23 B. Steinborn, *Katalogi, których nam brak, „Muzealnictwo”* 2008, t. 49, s. 389; M. Romanowska-Zadrożna, *Badania proweniencyjne w Polsce (część 2.)...*, s. 51.

24 B. Szelejgedj, *Czerwona i czarna kamionka oraz ich naśladownictwa w zbiorach wilanowskich*, Warszawa 2013.

25 M. Romanowska-Zadrożna, *Badania proweniencyjne w Polsce (część 1.), „Muzealnictwo”* 2016, t. 57, s. 188 i przypis 71 na s. 191.

26 Z. Bandurska et al., *Badania proweniencyjne muzealiów pod kątem ich ewentualnego pochodzenia z własności żydowskiej, „Muzealnictwo”* 2012, nr 53, s. 14–26; https://nimoz.pl/files//articles/88/Wskazowki%2Cartykul_z_Muzealnictwa_53_2012.pdf [dostęp: 9.06.2020].

27 M. Romanowska-Zadrożna, *Badania proweniencyjne w Polsce (część 1.)...*, s. 188.

28 M. Tarnowska, *Dziedzictwo kultury żydowskiej w Polsce – badania proweniencji muzealiów – specyfika, cele, korzyści, zagrożenia (?), „Zarządzanie w Kulturze”* 2016, t. 17, nr 1, s. 72.

22 D. Juszczak, H. Małachowicz, *Zamek Królewski w Warszawie. Malarstwo do 1900. Katalog zbiorów*, Warszawa 2007; the catalogue was also published in the English version; the Polish version is available online (without the annex) at the museum's website: <https://www.zamek-krolewski.pl/biblioteka/katalogi> [accessed on 10.06.2020]; I am grateful to dr Magdalena Białonowska from the Royal Castle in Warsaw for reminding me of the significance of the catalogue in the context of provenance investigations.

23 B. Steinborn, “Katalogi, których nam brak”, *Muzealnictwo* 2008, Vol. 49, p. 389; M. Romanowska-Zadrożna, *Badania proweniencyjne w Polsce (część 2.)...*, p. 51.

24 B. Szelejgedj, *Czerwona i czarna kamionka oraz ich naśladownictwa w zbiorach wilanowskich*, Warszawa 2013.

25 M. Romanowska-Zadrożna, “Badania proweniencyjne w Polsce (część 1.)”, *Muzealnictwo* 2016, Vol. 57, p. 188 and footnote 71 on p. 191.

26 Z. Bandurska et al., “Badania proweniencyjne muzealiów pod kątem ich ewentualnego pochodzenia z własności żydowskiej”, *Muzealnictwo* 2012, No. 53, pp. 14–26; https://nimoz.pl/files//articles/88/Wskazowki%2Cartykul_z_Muzealnictwa_53_2012.pdf [accessed on 9.06.2020].

profesjonalnej kadry, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów²⁹ w latach 2015–2018 przeprowadził szereg warsztatów pt. *Badania prowieniencyjne dzieł sztuki, zwieńczonych publikacją poszkoleniową*³⁰.

Zajęcia z badań prowieniencyjnych niestety do tej pory nie weszły do podstawy programowej nauczania historii sztuki na uniwersytetach. Wszelkie takie przedsięwzięcia mają charakter incydentalny i są wynikiem inicjatywy poszczególnych wykładowców. Na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie prowadzony był w semestrze letnim 2018/2019 i 2019/2020 wykład monograficzny *Collecting and Provenance Research – Selected Issues*³¹. Na Uniwersytecie Warszawskim w ramach konwersatorium specjalizacyjnego *Badania nad dawną grafiką* studenci poznają m.in. „współczesne metody badania prowieniencji rycin i historii kolekcjonerstwa grafiki”³². W programie Podyplomowego Studium Muzealniczego przy Wydziale Historycznym Uniwersytetu na stałe uwzględnione jest zagadnienie odzyskiwania zbiorów utraconych, rewindykacji dzieł sztuki i badań prowieniencyjnych³³. Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego we współpracy z Fundacją im. Jana i Zofii Włodków cyklicznie organizuje wykłady *Teoria i praktyka badań prowieniencyjnych*, do których wygłoszenia zapraszane są osoby specjalizujące się w różnych aspektach tych badań. Wykłady nie są częścią programu studiów³⁴.

Środowisko muzealnicze dostrzega konieczność systemowego zajęcia się kwestiami restytucji, badań prowieniencyjnych i „ustabilizowania statusu własnościowego historycznych zbiorów”. Obradujący w 2015 r. w Łodzi I Kongres Muzealników Polskich podjął dwie uchwały – nr 7, W sprawie zbiorów muzealnych utraconych i przemieszczonych w granicach współczesnej Polski i nr 8, O zbiorach muzealnych powstających w całości lub w części po 1944 r. w rezultacie przeprowadzenia reformy rolnej i nacionalizacji nieruchomości ziemskich³⁵. Komitet Programowy Kongresu wraz ze statutowymi władzami Stowarzyszenia Muzealników Polskich, Polskiego Komitetu Narodowego Miedzynarodowej Rady Muzeów ICOM oraz Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce zobowiązał się do zabiegania o wykonanie uchwał.

29 Wspieranie badań prowieniencyjnych w muzeach należy do zadań statutowych NIMOZ; w 2011 r. kompetencje te zostały przekazane instytutowi przez MKiDN.

30 A. Lewandowska, K. Zalewska, K. Zielińska, *ABC Podstawy prowadzenia....*

31 https://usosweb.uksw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&kod=ws-HS-CaPSI [dostęp: 10.06.2020]; planowana jest kolejna edycja w nadchodzący roku akademickim.

32 https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=3105-LBNDG-SP [dostęp: 10.06.2020].

33 M. Romanowska-Zadrożna, *Badania prowieniencyjne w Polsce* (część 2)..., s. 54; <http://www.ihs.uw.edu.pl/studia/studia-podyplomowe-muzealnicze/> [dostęp: 10.06.2020] – tam dokument „PSM – informator”.

34 https://ihs.uj.edu.pl/wiadomosci/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_OruxybseBj4q/12925174/143925519 [dostęp: 10.06.2020].

35 I Kongres Muzealników Polskich, red. M. Niezabitowski, M. Wysocki, Warszawa 2015, s. 289–292, 300–301; <http://kongresmuzealnikow.pl/projekty-uchwal/> [dostęp: 9.06.2020].

investigations, as well as a questionnaire designed to examine the scale of the issue.²⁷ During the subsequent stage, the questionnaires were to be sent to all the museums in Poland. Unfortunately, this intention has not been fulfilled, and the work of the team of experts was suspended.²⁸

Aware of the significance of the education of professional staff members for effective provenance tracing, in 2015–2018 the National Institute for Museums and Public Collections²⁹ conducted a number of workshops entitled *Investigating the Provenance of Works of Art*, finalised with a publication.³⁰

Unfortunately, provenance investigations have not yet been included in the history of art curriculum at universities. All projects in this scope are incidental and result from an initiative of individual lecturers. In the summer semester of 2018/2019 and 2019/2020, overview lectures *Collecting and Provenance Investigations – Selected Issues* were held at the Faculty of Historical Sciences, Cardinal Wyszyński University in Warsaw.³¹ At the University of Warsaw, as a part of a specialism seminar *Studying Historical Prints*, the students are acquainted with “contemporary methods of tracing the provenance of engravings and the history of the collectorship of prints.”³² The permanent programme of the Postgraduate Museum Studies, Institute of Art History, University of Warsaw, covers the issue of the recovery of lost collections and works of art and provenance investigations.³³ The Institute of Art History, Jagiellonian University, in cooperation with Fundacja im. Jana i Zofii Włodków, organises regular lectures on *Theory and Practice of Provenance Investigations*, given by specialists in the various aspects of the issue. The lectures are not, however, a part of the programme of studies.³⁴

The museum milieu sees the necessity of the systemic tackling of such issues as the restitution, provenance investigations and “stabilization of the ownership status of historical collections.” The First Congress of Polish Museologists, which took place in Łódź in 2015, adopted two resolutions: No. 7 *On collections lost and displaced within the contemporary borders of Poland* and No. 8 *On museum collections having arisen*

27 M. Romanowska-Zadrożna, *Badania prowieniencyjne w Polsce* (część 1)..., p. 188.

28 M. Tarnowska, “Dziedzictwo kultury żydowskiej w Polsce – badania prowieniencji muzealiów – specyfika, cele, korzyści, zagrożenia (?),” *Zarządzanie w Kulturze* 2016, Vol. 17, No. 1, p. 72.

29 Supporting provenance investigations in museums is among NIMOZ's statutory tasks: this competence was vested with the Institute by MCNH in 2011.

30 A. Lewandowska, K. Zalewska, K. Zielińska, *ABC Podstawy prowadzenia....*

31 https://usosweb.uksw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&kod=ws-HS-CaPSI [accessed on 10.06.2020]; a subsequent edition is planned for the forthcoming academic year.

32 https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=3105-LBNDG-SP [accessed on 10.06.2020].

33 M. Romanowska-Zadrożna, *Badania prowieniencyjne w Polsce* (część 2)..., p. 54; <http://www.ihs.uw.edu.pl/studia/studia-podyplomowe-muzealnicze/> [accessed on 10.06.2020] – includes the document *PSM – informator*.

34 https://ihs.uj.edu.pl/wiadomosci/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_OruxybseBj4q/12925174/143925519 [accessed on 10.06.2020].